

Kulturmiljöutredning

LIDKÖPINGS KOMMUN
FRAMNÄSOMRÅDET/ FOLKETS PARK

2021-03-26

Ateljé Arkitekten i Väst AB

Rapport, år: 2021

Län och kommun: Lidköping, Västra Götalands län

Rapport avser: Kulturmiljöutredning Framnäs Folkets park och utebad

Beställare: Lidköpings kommun

Fastighetsbeteckning: Sannorna 5:1

Utgivare: Ateljé Arkitekten i Väst AB, Skolgatan 3,
532 31 Skara. Tel: 0511-108 20

Webbplats: www.ateljearkitekten.se

Upprättad av: Ada Arenander, arkitekt
Allan Ahlman, slottsarkitekt
Kristina Thieme, byggnadsantikvarie

Projektnummer: 20188

Omslagsfoto: Gammeldansbanan. Sven Eylis, dragspel, Maurits Ellström, fiol, Sven Eylis bror,
trummor. 1948-09-11. Foto: Olof Wikström.

Källor: Lidköpings kommun, Vänermuseet

Inledning/ kulturmiljöutredning

Uppgift:

Syftet med denna kulturmiljöutredning är att undersöka de eventuella kulturvärden som finns i de bef byggnaderna, den bef badanläggningen och miljön i Framnäs kring Folkets Park och Vänermuseet. Utredningen ska ligga till grund för eventuella hänsyn och skyddsåtgärder som ska regleras i en ny detaljplan över området.

Problematik:

- Hur bevarandevärda är de bef byggnaderna/ anläggningen och miljön?
- Hur viktigt är Folkets Park i Lidköpings historia?
- Hur viktigt är Folkets Park ur ett nationellt bevarandeperspektiv?
- Hur kan man anpassa moderna byggnader och anläggningar till den bef miljön?
- Vilken är platsens själ – och hur kan man stärka den?

Arbetsgång – bebyggelseantkvarisk bedömning:

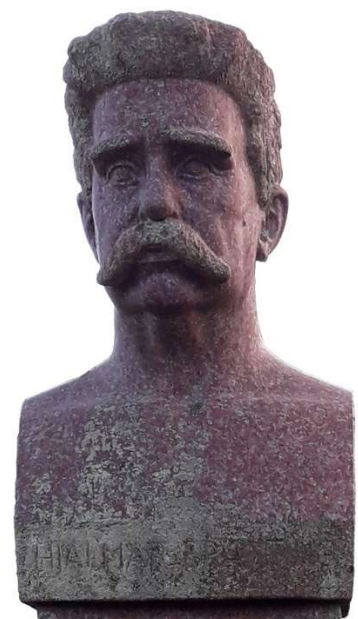
Platsbesök med fotodokumentation och beskrivning av bef byggnader och anläggningar

Kort historik/ bakgrund med analys av vad som är viktigt idag/ framtiden.

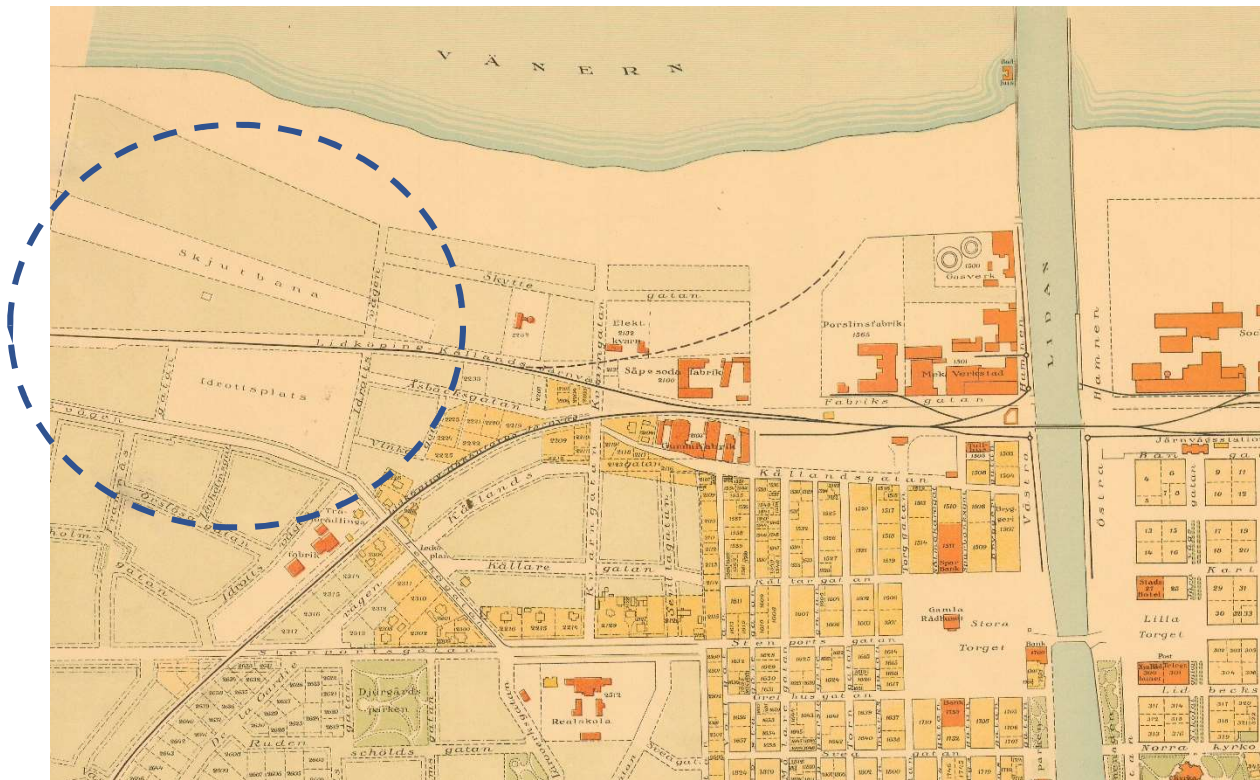
- Estetiska värden
- Kultur- och socialhistoriska värden
- Byggnadstekniska värden

Konklusion med sammanfattning:

En sammanställning med tips och råd hur man bör förhålla sig till ovanstående problematik, sannolik med olika åtgärdsscenarior ”att tänka på”.

Lidköping stadskartor – utsnitt Framnäs/ Folkets park

Lidköping stadskarta 1915

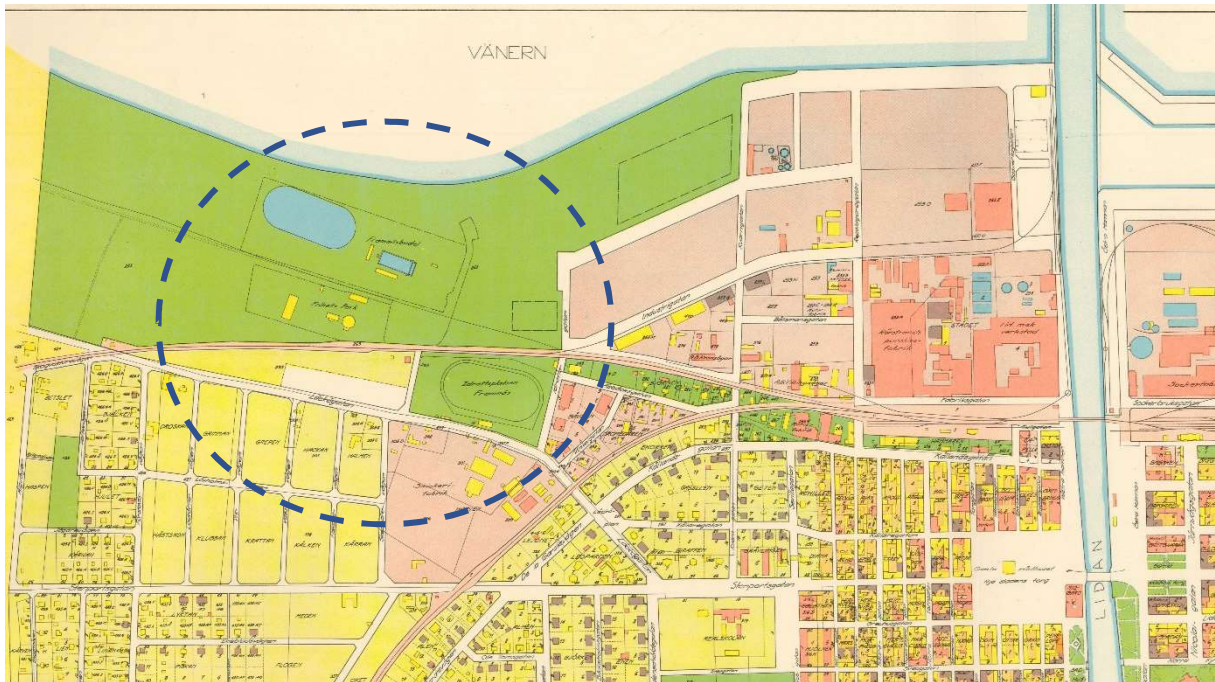
Framnäs idrottsplats invigs 1915, men på sanddynen där Folkets park nu ligger, finns vid denna tid en skjutbana.

Framnäs idrottsplats har idag 400 metersbanor med vattengrav, längdhoppsgropar, stavhoppsgrop, diskusring, kulstötningsbana, ansatsyta för spjut och allvädersyta för höjdhopp.

Vid idrottsplatsen finns även en läktarbyggnad från 1939 och ett klubbhus från 1974.

Idrottsplatsen med läktarbyggnader.

Lidköping stadskarta 1944

1930-talet är en expansiv period för Framnäsområdet:

- Framnäsbadet med 50 meters bassäng och sitt karaktäristiska "funkis-hopptorn" i betong invigs 1937.
- Idrottsplatsen kompletteras med läktarbyggnader (se föregående sida).
- På Folkets parkområdet finns nu en dansrotunda, en friluftsteater, en serveringsbyggnad, en skjutbana, minigolfbana samt några bodar.

Här syns bassängen med hopptorn och badhytter.

Lidköping stadskarta 1966

I Folkets park har "Rotundan" byggts till med garderober och anläggningen har kompletterats med "Hangaren", en öppen dansbana under tak.

Men de största förändringarna fram till 1960-talet är att "Parketten" invigs 1966. Parketten fungerar som restaurangskola/ restaurang och samlingslokal. I källaren har man byggt nya omklädningsrum till utomhusbadet och anlagt ett skyddsrum. Detta skyddsrum är fortfarande aktivt enl MSB, Myndigheten för Samhällsskydd och Beredskap. Folkets park får i detta en ny entré som byggs samman med Parketten, även ingången till Framnäsbadet får en ny gestaltning.

1955 etablerades bensinstationen vid Läckögatan vid infarten till området.

Parketten med entrén till Folkets park till vänster.

Lidköping Google Maps 2021, flygbild

Idrottsplatsen och Framnäsbadet används flitigt idag. Det finns planer på att bygga ett nytt badhus och att flytta idrottsplatsen till Ågårdsområdet (NLT 20210205).

Folkets parks storhetstid är dock förbi. Rotundan, tillbyggd 1996, fungerar idag som samlingslokal och är uthyrd 165 dagar/år främst till olika pensionärsföreningar och idrottsklubbar. Avslutningar och olika typer av dansevenemang utgör en stor del av aktiviteterna i byggnaden.

Campingplatsen som ligger direkt nordväst om Folkets park anlades på 1960-talet och har byggts ut i omgångar.

1996 invigdes Vänermuseet som byggdes samman med Parketten.

Statyn av Hjalmar Brating till höger blickar ut mot Rotundan till vänster i bild.

Folkets Park bakgrund - nationellt

Folkets hus och park-rörelsen uppstod kring förra sekelskiftet genom det akuta behovet av mötesplatser för att bedriva kampen för demokrati, rösträtt och en drägligare tillvaro. Detta är under de stora folkrörelsernas tid; arbetarrörelsen, nykterhetsrörelsen, frikyrkorörelsen och idrottsrörelsen.

Den första svenska folkparken anlades redan 1796 på privat initiativ i Hällefors, Krokbornsparken, som finns kvar på samma ställe idag. Den första folkparken som kom att anläggas av arbetarrörelsen var Folkets Park i Malmö, 1891.

I rapporten Västsvenska festplatser under 100 år "kulörta lyktor och dansbiljetter", Regionmuseum VG, 2006 kan man läsa om folkparkernas utveckling under 1900-talet, här i förkortad version:

"Under den första hälften av 1900-talet växte antalet folkparker rejält och fanns stort sett överallt i hela landet; som mest 256 parker i slutet av 1950-talet. I dag är antalet parker halverat till ca 120 stycken. Under 1930- 40- och 50-talen uppträdde många av tidens stora artister på folkparkerna, som hade öppet varje lördag. Folkparkerna byggdes också ut med enklare serveringslokaler. Från 1930-talet och framåt hade folkparkerna tappat sin politiska innebörd och blivit en institution, som var välkänd för alla och som förknippades med nöjen, turnerande artister och dans.

Om 1930- och 1940-talen var den tid då festplatserna var som flest, var 1950-talet epoken då de verkligen stod i blom. Krigstiden låg på tryggt avstånd bakåt i tiden och framtidstron var på topp.

Under 1960-talet med ökande utflyttning från landsbygden går utvecklingen mot att stora artister uppträder inför större publikskaror på allt färre festplatser.

Under 1970-talet sker en viss uppblomstring för folkparkerna genom den "gröna vågen-trenden" och ett ökat intresse för gammeldans, men nu börjar också många unga att överge folkparkerna för diskoteken.

Under 1980 - 90-talet övergav flera av de stora artistbokningsfirmorna i landet folkparker och andra festplatser till förmån för sådana platser som Varbergs fästning eller Borgholms slottsruin, vilket kom att innebära spiken i kistan för flera festplatser, stora som små.

Gemensamt för en del av de festplatser som finns kvar idag är att de under de senaste årtiondena haft aktiva artistbokare som sett till att engagera de mest namnkunniga artisterna. På en del ställen har man sett till att anpassa verksamheten till sådana aktiviteter som är populära idag: loppmarknader, auktioner, privata fester, marknader, kurser med mera."

Folkets Park bakgrund – lokalt i Lidköping

Det är slående hur väl utbyggnaden av Folkets Park i Lidköping stämmer överens med den allmänna utvecklingen av Folkets Park-rörelsen i Sverige, den som beskrivs i rapporten "Västsvenska festplatser under 100 år".

Västsvenska festplatser under 100 år forts:

"Karakteristiskt för de första festplatserna är att de hade en relativt enkel prägel. Tidiga bilder visar lövade fyrkantiga banor med hemsnickrade plankgolv, utan tak och med enkla räcken i trä runt om. Så småningom byggdes någon form av estrad vid en av sidorna, ibland med tak över, där den eller de som spelade musik eller teater kunde stå. Inhägnaden och entrén var naturligtvis också viktig. Efterhand tillkom också tak över många av banorna. Det är oklart i vilken utsträckning det fanns andra byggnader än dansbanor på platserna. Några ritningar användes sällan, däremot hände det att folk åkte runt till andra festplatser för att hämta inspiration."

Folkets park Lidköping – entrén och rotundan helt öppen med endast plankgolv och räcke mitt emot en öppen enklare byggnad.

Västsvenska festplatser under 100 år forts:

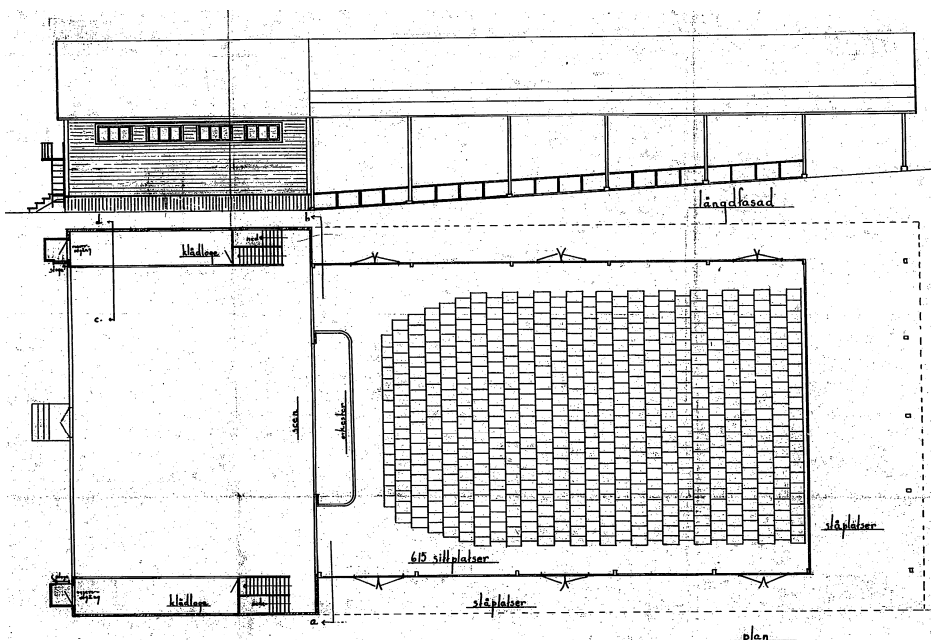
"Gemensamt för många av festplatserna och folkparkerna från 1900-talets första hälft är ett stort mått av självbyggeri där ortens egen arbetskraft stod för utformningen. På vissa ställen förekom istället för enkla taklösa dansbanor så kallade danspaviljonger eller rotundor tidigt på festplatserna. Dessa polygonala, uppvärmda byggnader med flackt toppiga, flersidiga tak hade ofta stora fönsterrader längs med väggarna, vilket fick byggnaderna att verka som ett slags mellan-ting mellan utomhus och inomhus."

Ny entré, rotundan har fått tak och fönster (1937) mittemot ligger en serveringbyggnad.

Västsvenska festplatser under 100 år forts:

”Särskilda teaterbyggnader började byggas i folkparkerna redan runt sekelskiftet. På 1920-talet hade den ambulerade teaterverksamheten blivit väletablerad. Många av de befintliga teatrarna försågs med tak över åskådarplatserna, och scenerna byggdes in. De flesta av landets äldsta folkparksteatrar är borta eller ersatta idag.”

Ritning över friluftsteatern från 1937. Byggnaden revs på 1990-talet.

Nuläge – bef byggnader och utemiljö

Rotundan

Rotundan är tillbyggd 1996 med den låga delen som går runt kupolen. Fasaden har träpanel som är typiskt för Folkets Park-byggnader. Tak falsad bandplåt. Exteriören väl underhållen.

Hangaren

Hangaren är en danspaviljong för sommarbruk, uppvärmd. Luckor och portar kan helt öppnas upp. Träpanel på fasad och plåt på tak. Fasaden är i behov av ommålning och taket behöver saneras från mossa.

Serveringsbyggnaden

Serveringsbyggnaden är ej den ursprungliga, trots detta är den rätt så nedgången, bl a färgen flagnar från träpanelen.

Parketten och Vänermuseet

Parketten och Vänermuseet med ingången till badet i mitten.

Vänermuseet och Parketten

Vänermuseet och Parketten sett från sjösidan. Entrén till utomhusbadet är i mitten och omklädningsrummen är i Parkettens källarvåning till höger.

Framnäsbadet

Bilden visar bassäng, hopptorn, de gamla badhytterna, samt diverse byggnader som förråd, reningsverk etc som tillkommit senare. De senare kompletteringarna är mycket okänsligt utförda och placerade.

Framnäsbadet

Hopptornet är en betongskulptur! Ett ypperligt exempel på funktionalismen! Detaljutformningen av trappor och räcken är mycket tidstypiska. Dessvärre har hopptornet blivit ombyggt och kompletterat med en tremeterstrampolin på ett mycket okänsligt sätt. Likaså är dörren till maskinrummet stilmässigt malplacerad och borde bytas ut.

Hela badanläggningen var från början mycket genomarbetad gestaltningsmässigt. Här ett foto på startpallarna av betong.

Platsen – natur

Ett system av stranddyner löper mer eller mindre parallellt med strandlinjen ganska långt inåt land. En kvarvarande rest av dessa dyner finns i södra delen av Framnäsområdet och går genom Folkets Park och intill järnvägsområdet mot Framnäs idrottsplats. Sanddynerna är en ishavrelikt. De flesta av Lidköpings sanddyner har blivit bortforslade under stadens utbyggnad de senaste 100 åren.

Dynernas sandiga och magra mark bidrar till en speciell vegetation. Sandiga marker är också ett viktigt inslag för många nyttoinsekter och pollinerare. De grova tallarna som finns kvar är en rest av en större tallskog som funnits i området.

Denna smala remsa av tallskog utgör därför en viktig korridor för fåglar och insekter. Den bidrar också med flera ekosystemtjänster som temperaturreglering, vinddämpning och rekreativa värden mm. Stråket med tallar utgör alltså både en viktig del i stadens grönstruktur men är också en del av kulturmiljön då de funnits där långt innan Lidköping anlades.

Fornlämningar

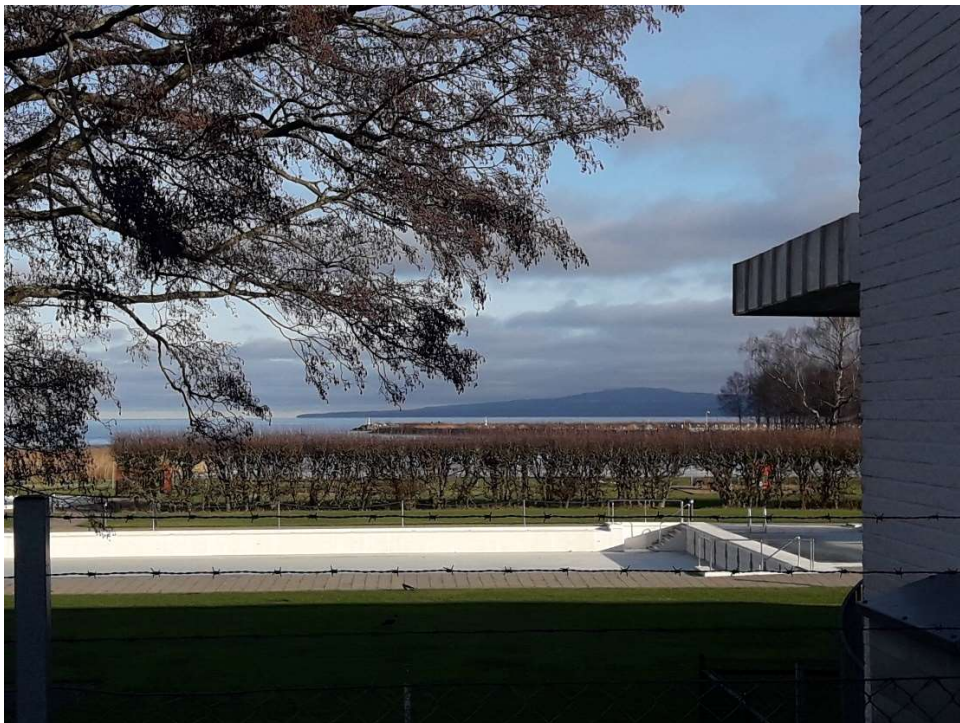
Några kända fornlämningar finns inte i området.

Nuläge – utemiljö kvalitéer

Folkets park befinner sig mitt uppe på en sanddyn och har på så vis en fin utsikt över Vänern mot Kinnekulles karakteristiska siluett.

Också vid Parketten och Framnäsbadet har man denna utsikt.

Nuläge – utemiljö rumslighet

De tre byggnaderna Rotundan, serveringsbyggnaden och Hangaren bildar genom sin skala och materialbruk en enhet. Byggnaderna ligger på lagom avstånd till varandra så att volymerna känns mänskliga. Detta foto är taget från väster in på området, i bakgrunden skymtar Parketten som också genom sin höjd infogar sig i helheten.

Här är Hangaren med en talldunge som är en rest av den tidigare tallskogen som växte på dynerna. En stor del av ytan är asfalterad eller belagd med betongsten.

Sammanfattning

Vad är signifikant i dag och viktigt i framtiden?

Det är slående hur väl utbyggnaden av Folkets Park i Lidköping stämmer överens med den allmänna utvecklingen av Folkets park-rörelsen i Sverige, den som beskrivs i rapporten "Västsvenska festplatser under 100 år". Med tanke på att mer än hälften av Sveriges folkparker redan är borta är det viktigt att behålla eller åtminstone synliggöra denna del av vår historia. Denna historia som berättar om folkrörelserna och grundandet av det demokratiska samhälle vi har idag.

Estetiska värden

- Framnäs är mycket vackert beläget vid en sanddyn med utsikt över Vänern och Kinnekulle.
- Utebadet med framförallt hopptornet med sin konsekvent funktionalistiska utformning har mycket höga estetiska värden. De senare tillkomna teknik- och förrådsbyggnaderna förstör dessvärre helhetsintrycket.
- Folkets park är enhetligt utformat med tidstypisk byggnadsteknik och uttryck. Ingen av de tre kvarvarande byggnaderna har var för sig höga bevarandevärden. Värdet ligger i ensemblen, gårdsbildningen, volymbehandlingen och parkmiljön.
- Parketten med sin vita kalksandstensfasad och platta tak är ett mycket typiskt exempel på 1960-talsarkitektur, dvs den bryter medvetet med tidigare epokers mer folkliga träarkitektur. Parketten appellerar mer till utebadets funktisstil.
- Vänermuseets arkitektur är anpassat till Parkettens, de bägge huskropparna är också sammanbyggda. Placeringen av Vänermuset med den fina utsikten över Vänern känns konstig då byggnaden nästan helt saknar fönster mot sjösidan!
- Sportplatsen med sina originella läktarbyggnader och senare väl anpassade klubbhus bildar en fin enhetlighet.

Kultur- och socialhistoriska värden

- Lidköping grundades och utvecklades utmed bägge sidor om Lidan. När industrialiseringen startade, så anlades de första industrierna i områdena kring åmynningen. Framnäs kom tidigt att bli ett viktigt område, ja mötesplats, för befolkningen med möjligheter till sport, bad, rekreation och nöjen.
- Folkets parkrörelsen är mycket viktig i detta perspektiv.
- Då Lidköpings Folkets park också speglar utvecklingen på ett nationellt plan, är det extra intressant att finna sätt hur dessa värden kan bevaras och synliggöras i framtiden.

Byggnadstekniska värden

- Utebadet är mycket intressant ur bevarandesynpunkt för den unika betong/-funktisarkitekturen.
- Två av byggnaderna Hangaren och serveringsbyggnaden på Folkets park-området är mycket dåligt underhållna, medans Rotundan nyligen är renoverad exteriört.
- Just Rotundan är intressant med sin kupol, ett ovanligt element inom svensk arkitektur, men emellanåt använt just för att täcka dansbanor.
- Det finns ett aktivt skyddsrum i Parketten.

Att tänka på:

- Det är viktigt att också i framtiden se till att topografin med sanddyner är synlig och läsbar.
- De stora tallarna bör bevaras och kompletteras dels för funktionen ekosystemtjänster men också som en hälsning från den skog som en gång fanns på området.
- Kontakten med Vänern och utsikten mot Kinnekulle är oerhört värdefull för platsens kvalitet.
- Eventuella nyetableringar på området bör placeras så att förbindelsen mellan staden och stranden förstärks.
- Området har en stark identitet som mötesplats, därför är det betydelsefullt att bibehålla den rumslighet med gårdstruktur/ gårdsplan, med volymer och proportioner som överhuvudtaget möjliggör mellanmänniska möten och kommunikation, ja som helt enkelt gör det trevligt att vistas i området.
- Vid eventuella nybyggnader bör man välja fasadmaterial som återspeglar och visar på platsens viktiga roll i Lidköpings historia. Traditionella material som trä bör väljas.
- Vid kommande renoveringsarbeten är det alltid bra att upprätta ett åtgärdsprogram, som förutom tekniska arbeten även tar hänsyn till kulturhistoriska aspekter.
- Det är viktigt att bevara platsens immateriella kulturhistoriska värde som mötesplats genom t ex en bredare satsning på det ideella föreningslivet, och genom att göra området och därmed stranden mer tillgängligt för allmänheten.

Slutord

Hela Framnäs-området representerar ett viktigt immateriellt kulturhistoriskt värde med berättelsen om arbetarrörelsens och idrottsrörelsens framväxt och utveckling. Det är av stort värde att detta även i framtiden är tydligt avläsbart.

När det gäller Folkets parker har dessa försvunnit i rask takt, vilket gör det extra viktigt att bevara dem som ännu finns kvar. Parken förmedlar berättelsen om arbetarrörelsens arbete och om enskilda personers minnen och relationer. För att bevara detta till kommande generationer är det framför allt utemiljön som är viktig:

- Val av plats vid Vänerstranden med utblick mot Kinnekulle.
- Den enkla uppbyggnaden och strukturen med park, avgränsning med staket och tre byggnader, där funktionerna är avläsbara i arkitekturen.
- Det fria läget, på visst avstånd från omgivande bebyggelse.

Vegetationen har fått ge vika för asfaltsytor, vilket minskat värdet. Parkmiljön bör i viss mån återskapas för att uppnå något av den karaktär som parken tidigare haft. Huvudintrycket är då viktigare än enskilda växter och planteringar. Tallarna bör emellertid skyddas. När det gäller enskilda byggnader är det också huvudintrycket som är det viktigaste, med avläsbara funktioner, enkla material och kulörer som trä och falu rödfärg. Byggnaderna har förändrats genom åren utan att denna karaktär har gått förlorad och kan så göra även i framtiden.

De byggnader som har det enskilt största kulturhistoriska värdet i området är:

- Hoptornet vid utomhusbadet.
- Läktaren vid idrottsplatsen.

Hoptornet (liksom hela det ursprungliga utomhusbadet) har också ett högt arkitektoniskt/byggnadstekniskt och estetiskt värde. Detta skulle ytterligare förstärkas om vissa sentida tillägg avlägsnades.

Källor

- Kartmaterial: Lidköpings kommunarkiv
- Historiska bilder: Vänermuseet
- Planer: Lidköpings kommun digitala tjänster:
 - 286 Plankarta och planbeskrivning
 - Fördjupning av översiktsplan för hamnstaden, maj 2012
- Natur/ miljö förutsättningar: kommunekolog Elin Lundgren Alm, Lidköping
- Rapporten Västsvenska festplatser under 100 år "kulörta lyktor och dansbiljetter", Regionmuseum VG, 2006
- Folkets Park, Wikipedia 2021
- Folketshus- och parkrörelsens historia- Folkets Hus & Parker
- Framnäsbadet: Västergötland i artiklar och recensioner, Tore Hartung
- Studiebesök Framnäs, bad, Folkets Park, Parketten och idrottsplatsen 2021-01-26